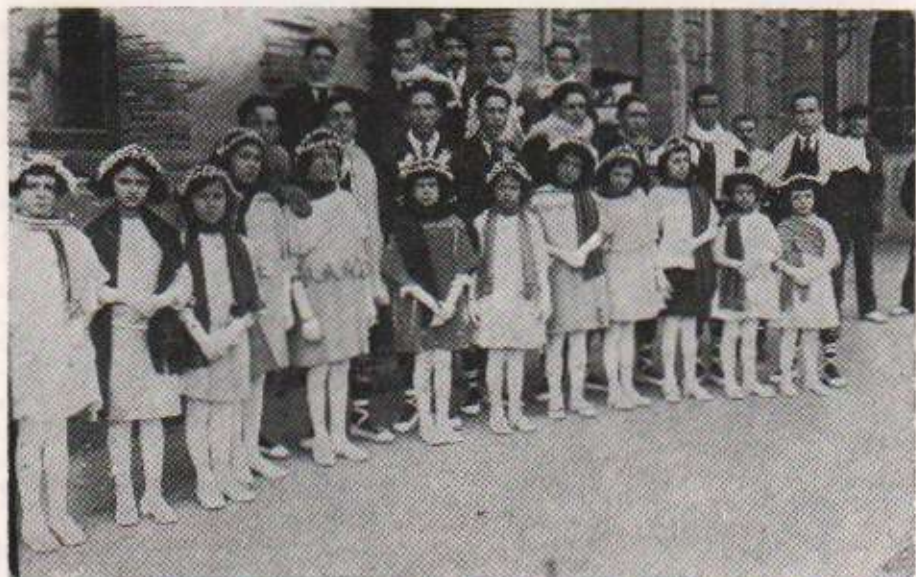

Del Ball de Gitanes

D'esquerra a dreta, dalt: Simó Garrós i Canet, Joan Sora, el mestre Cecili Mussons, Joan Cadafalch i Frederic Ventura. *Segona fila:* Lluís Montagut i Homet, Jaume Clapés, Marià Ventura i Sanarau, Marià Llinares, Modest Llort i Buixens, Francesc Rovira, Climent Rovira i Pere Costa i Romeu. *Nenes:* Maria Rosa Badia i Bou, Angela Buxeda, Teresa Montagut i Homet, Irene Farell, Teresa Sampere i Torreila, Teresa Galmany, Caterina Capdevila, Mari i Mari, Llinares, Llort, ?, ?

Primer que tot, potser que parlésim de l'antiguitat del Ball de Gitanes, també conegut pel Ball de Plaça.

No s'ha pogut comprovar o escatir els anys i anys que fa que aquest ball era la delícia durant els dies del Carnestoltes a molts pobles de Catalunya.

Un índici de la seva antiguitat ens ho demostra el fet que molts anys enrera, quan es feien ballades es procurava fer molt soroll o brogit, cantant, tabalejant i fent escàndol de tota mena, picant sobre fustes i eines de treball agrícola, pales, aixades i tota classe de ferramenta. Això es feia, segons deien, per espantar i allunyar els mals esperits, bruixes i éssers malignes. D'aquí vingué que alguns comparses que acompanyaven els balladors i que més tard el poble en diria els «diablots», badaladrejaven i movien aldarulls i portaven, com ara també es porta, penjades a la cintura, truquets, borrom-

bes i esqueselles que feien dringar, i els balladors anaven amb camals guarnits amb cintes on hi cosien campanetes, cascavells i picarols, a fi de fer molt soroll. Que en fa, de centúries, que el poble no creu en mals esperits i éssers malignes! Els nostres avis ja ens parlaven de bruixes quan ens contaven alguna rondalla, vora el foc.

Antigament, els balls populars per manca de locals grans solien ballar-se a les places, eren molt vistosos i solien ballar-se en dos grups. L'un anava molt ben vestit, americana cenyida, faixa ben vistosa que penjava pel costat, camals guarnits amb cintes de colors llampants i, no cal dir, picarols. L'altre grup, anava tan desmanegat com podia; emmascarats, bruts i esparracats. La gent solia dir d'ells que semblaven gitanos. Segons l'erudit i entès folklorista Joan Amades, creu que d'aquí vé el nom de ball de gitanes.

Com que tot això vé de molts anys enrera, diguem-ne del temps de la picor, com diuen alguns, o de quan les granotes portaven sabre, com deien les àvies quan volien referir-se a coses de temps molt llunyà, val la pena de dir, com la Ventafocs, «potser sí, potser no».

Com que a un hom també li plau de ficar-hi la cullerada, direm que per allà el 1910 i en un poblet de la comarca d'Osona, vegérem i sentírem uns músics ambulants que, tot pidolant una almoïna, seguien els carrers de la població tocant gairebé sempre el mateix. No cal dir que tota la mainada els anàvem al darrera i que de tant sentir l'enganxosa tonada l'arribàrem a aprendre. I quina en fou la meva sorpresa quan vaig sentir-la a Castellar en el Ball de Gitanes, per allà els anys

28 o 30. No podríem dir si aquells músics eren o no eren gitanos; el que sí sabem és que anaven d'un poble a l'altre fent vida nòmada.

Si se'm permet, continuaré ficant-hi la cullera i tal vegada, abusant de la indulgència del llegidor, resultarà que ja no és cullera el que hi fico, sinó una llosa. Ja m'ho perdonareu.

Buscant, buscant, hem trobat en llibres d'altres costumistes i folkloristes, entre d'altres en Valeri Serra i Boldú, que diu que el ball de gitanes es representava com un espectacle que entusiasma els espectadors en les festes del Carnestoltes i es diferenciava dels altres balls catalans, tan fins i elegants, en que, com a originari que és d'algun país oriental, el vestuari és molt abigarrat, o sia, amb barreja de colors.

Segons Miquel Draper, a Sant Celoni, pels anys 1767 i fins al 1850, anaven vestits així: elles anaven amb vestit blanc amb llaços de tots colors; ells amb gec cossat negre, pantaló blanc amb traves, sabates blanques, camals guarnits amb cintes, llaços, «antiquèles», fils d'or i plata i cascavells, barret de copa alta guarnit amb cintes i un plumall a l'ala esquerra molt vistós, faixa de seda que penjava fins el genoll.

Segons l'escriptor Maspons i Camarasa, diu que l'espectacle fou introduït al Vallès per una tribu de gitanos vagabunds i nòmades; i s'atén a que la composició de cada «colla» hi figurà també com a una tribu: «Els vells», «Els diablets», «Els volants», «Nuvis» i «Balladors», que són també els elements d'una tribu nòmada i que per a tenir més aire gitanesc hi havia colles en les que hi figurava també un burret. Tornem a dir allò de «potser sí, potser no».

La meva opinió, encara que molt modesta, i per justificar la gosadia de ficar-hi la cullerada, diré que és molt probable que fossin aquells gitanos que en deien zíngars, que anaven pel món en tribus i que es guanyaven la vida construït o adobant

D'esquerra a dreta, homes: ? , Manel Barbé, Miquel Aisina, Sebastià Massagué, Josep Ferrer, Joan Comellas, Jan Clariana, Marcel·lí Ubach, Morera, Torres, de cal Quelet, Coma, de cal Cargol, ?, ? Diablots i vella, desconeguts.

atuells d'aram, càntirs, paelles i perols. Alguns d'ells feien ballar un ós o una mona tot tocant el pandero per carrers i places bo i vestits amb molta coloraina; eren gent alegre, afeccionats al cant, a la música i a les ballarugues.

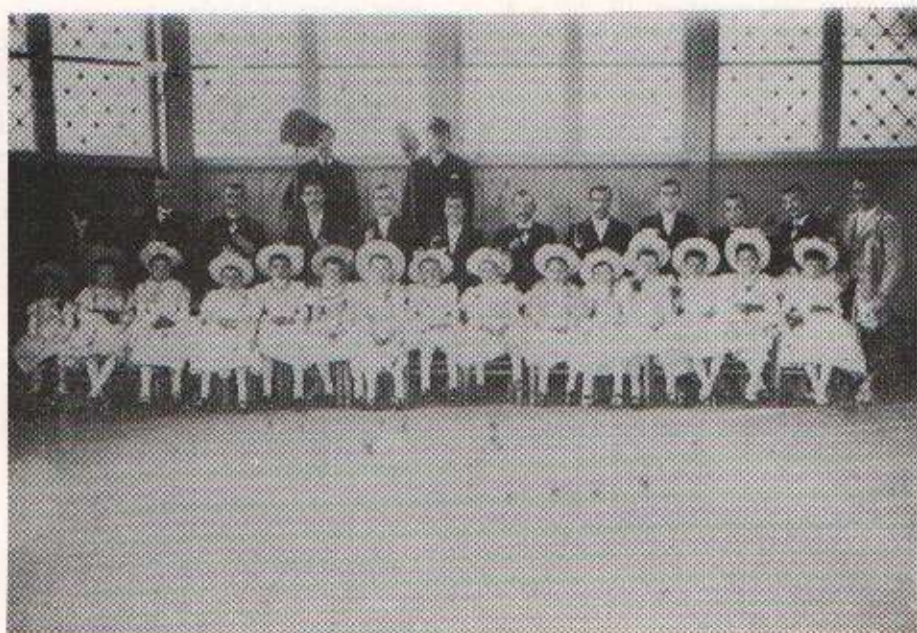
Bé, ara que ja tenim els gitanos al Vallès i els vallesans enamorats dels seus balls que aprengueren ben fàcilment, anem a comentar el Ball de Gitanes a Castellar. Comencem per veure què en diuen els qui han escrit alguna cosa referent a aquest tan popular i arrelat ball a casa nostra.

A la Història de Castellar del Vallès escrita per Mossèn Antoni Vergés i Mirassó, nascut fa més d'un segle i mig, hi llegim: «antigament les diversions de Carnestoltes es reduïen, el diumenge de quinquagèssima per la tarda i el dimarts següent, també per la tarda, a ballar a la plaça homes o fadrins amb nois de tretze o catorze anys, el ball que es deia de les gitanes. Els nois anaven, regularment, amb un barretet elegant enflocat, cobert de flors artificials i vestits de noia. No sé si la diversió aquesta es remunta a molta

antiguitat, però almenys havia d'ésser senzilla i innocent, quan es diu que a la plaça s'acostumava a posar un banc on s'asscia la corporació municipal i el rector. Es volgué renovar el costum i un any, quan jo estudiava, aní a asseure-m'hi amb el rector Mossèn Prims i la clerecia; però quan, després d'haver ballat homes amb nois, entraren altres, contra el costum antic, a ballar amb noies, s'aixecaren i marxaren. Jo vaig fer el mateix.»

Del que diu Mn. Antoni Vergés, n'extraïem que per allà l'any 1852, que és quan ell estudiava, es començà a ballar el Ball de Gitanes amb noies, deixant l'acostumat que es feia amb nois o vailets vestits de noia. Quedaria esgarriat si vegés com avui els castellarencs van tornant-se de la màniga ampla.

Tot això de nois i noies, portà enrenou entre els afeccionats a aquest ball; era tot un problema el de buscar parella i ben sovint sorgien inconvenients. Segons ens diu en Lluís Montagut al seu llibre *Història breu de Castellar del Vallès*, l'ideal pels joves de Castellar era fer parella amb noies casadores; és més

«Pajarera» del cafè La Ruixadora, de cal Tort. Primers de segle.

bell, més harmoniós, més perfecte. Pels que tenien promesa, el problema no presentava gaires dificultats, ara per als que festejaven d'amagat, ja no ho tenien tan bé; era difícil organitzar tota una colla de 8 a 12 parelles; a vegades, la única solució era la de prendre per parella nenes jovenetes, sense cap compromís ni malícia.

S'organitzaven també colles de casats, amb nens vestits de nena, amb tota propietat, des de les sabates als guants i per dissimular el cabell curt, els cofaven d'un capell ample que dificultava encara més llur identificació. Permeteu que digui que també tenien problemes i inconvenients els pobres nens que anaven vestits de nena, doncs més d'un, durant la tarda de les ballades, havia hagut d'anar a dir a la seva mare, tot ballant una altra mena de ball, que el descordés perquè havia de fer el riu.

En «El llibre de Castellar», Lluís Vergés i Solà no ens diu res de que hagi buscat dates per a escatir un xic l'antiguitat del ball de gitanes de Castellar. Tots dos, diguem-ne historiadors del nostre poble, ens

parlen de quan ells eren menuts i jovenets, o sia, per allà el 1910 o 1912.

En aquell temps, diu el Lluís Vergés, quasi bé tots els anys hi prenien part diferents Colles, compostes, unes per fadrins i fadrines, d'altres amb casats i nenes, i també algunes de casats i noiets vestits de nenes. Dites Colles s'organitzaven a les Societats locals: Coral La Llebra i el Centre Castellarenc. Aquest darrer, uns anys més tard, prenia el nom de Ateneu Castellarenc. També va tenir Colla el Sindicat Agrícola Armonia.

Per a Castellar, el Ball de Plaça sempre ha estat quelcom extraordinari, ensems que omplenava l'atenció de tot el veïnat. La gent dels pobles de la rodalia hi venien a gran munió el diumenge i dimarts de Carnestoltes, puix que, bé podem dir-ho, el nostre poble sempre ha sobresortit.

Cal perdonar la poca modèstia, per l'amor que en Lluís Vergés sentia per Castellar.

El ball de plaça o de gitanes es ballava a la Plaça Nova —avui del Mestre Gelonch—. A l'arranjar-se el

pla d'urbanització, es ballà als camps de Can Codina —avui Plaça Major.

Degut a inconvenients, dificultats, desavinences i destorbs que posaven traves als organitzadors, hi havia anys que les ballades passaven per alt; allò de mantenir-se anyalment era molt difícil i amb els balls de societat, ja en tenien prou. Però la tradició es conservava viva, i particularment fa una dotzena d'anys que un grup de joves ferms per les nos-

tres tradicions, s'han esforçat i s'esforcen encara per avivar-la i donar més relleu i vistositat a aquest popular ball de casa nostra, prescindint d'ideologies i competències com hi havia anys enrera.

Als membres d'aquest grup de joves, cedixo paraula i paper, car ells són els qui aniran posant fulls a l'història de Castellar. D'això n'estic ben convençut.

Antoni M. Castells i Casas

Vers el 1909